

דבר תורה לפרשת פנחס

אהוד זמורה

מדי שנה אני מקבל את דו"ח משרד הבריאות על תמותת תינוקות בישראל. הדו"ח מפרט את שיעורי תמותת התינוקות באזורים שונים בארץ ואת הסיבות למוות. אזור הדרום הוא האזור בו תמותת התינוקות היא הגבוהה ביותר. היא גבוהה במגזר הבדואי פי שנים או יותר מאשר במגזר היהודי. במגזר זה גדול גם שיעור התינוקות הנולדים עם מומים קשים. לרוב המומים סיבה גנטית או משפחתית. במגזר זה ישנה תופעה נפוצה מאד שאינה במגזרים ובעדות אחרות בארץ של נישואי קרובים. לעיתים אפשר לזהות את המום ממנו סובל התינוק רק מידיעת שם המשפחה שלו. במשך שנים נעשו ניסיונות לשנות את התופעה ולהקטין אותה, אולם ההצלחה קטנה. אומרים שעם שיפור החינוך וההשכלה בין הבדואים תקטן התופעה.

בכל פעם שמתפרסם הדו"ח אני נזכר בסיפור בנות צלפחד. זהו סיפור מיוחד במינו המתחיל בפרשת השבוע הזה - פרשת פנחס.

שמן של בנות צלפחד עולה בפרשת פנחס באחת ההתרחשויות ההיסטוריות הקורות לקראת סיום נדודי ישראל במדבר – מפקד השבטים והגרלת הנחלות ליישובם בארץ. עם ישראל חנה בערבות מואב והתפקד. המפקד נועד לקבוע כמה אנשים בני עשרים ומעלה בכל שבט. על פי מספר המתפקדים נקבע מה גודל השטח שיקבל כל שבט, ושתקבל כל משפחה. הפרשה נפתחת ברשימה ארוכה של המשפחות ומניין הזכאים לנחלה בכל שבט. הרשימה מתמקדת במשפחתו של צלפחד בן חבר משבט מנשה וכאן מתחיל פרק א' בסיפורן של בנות צלפחד.

התורה מספרת שלצלפחד לא היו בנים אלא רק חמש בנות. יש להניח שהיו משפחות נוספות בהן לא היו בנים אלא רק בנות. אולם בנות צלפחד נכנסו להסטוריה התנכית בגלל מעשיהן הנועזים והמיוחדים באותה תקופה היסטורית, מעשים שכיום היו מכנים אותם מחאה פמיניסטית נועזת ואמיצה.

כדי להבין את הרקע לצעד נועז זה של בנות צלפחד עלינו לדלג לסיום פרק א' של הפרשה ולעיין בחוקי הירושה. על פי חוקים אלה בן יורש את אביו, ואם אין לאדם בנים, אחיו יורשים אותו. ואם אין לו אחים, דודיו יורשים אותו.

עד למחאת בנות צלפחד, אם לאב לא היו בנים אלא בנות בלבד, הן לא היו יורשות אותו.

בנות צלפחד קמו באומץ רב ודרשו שנחלת אביהן תעבר להן ולא כפי הכתוב בחוק הירושה לאחיו של אביהן. את טענותיהן ובקשתן הן שטחו קבל עם ועדה: לפני משה, לפני אלעזר הכהן הגדול, לפני נשיאי השבטים ולפני העם כולו. עד לאותה פרשה וגם אחריה לא מוזכר בתנ"ך מעשה נועז כזה מצד נשים. טענתן היתה כנגד חוקי הירושה אשר נתן אלוהים לעם ואשר לא לקחו בחשבון את מצבן המיוחד.

משה היה נבוך במצב זה ולא החליט בעצמו אלא הפנה את טענתן לפני האלוהים כמו שנאמר **"ויקרב משה את משפטן לפני האלוהים"**. האלוהים פסק לזכותן, וכך, מיד לאחר החלטתו נכתבו חוקי הירושה בנוסח המתוקן שלהן, כלומר עם המקרה החריג שלאב אין בנים לרשת אותו.

חז"ל בהתפעמותם ממעשי בנות צלפחד מעלים על נס את מעלותיהן של הנשים בכלל ובנות צלפחד בפרט:

- הנשים לא נענו לקריאת אהרון הכהן ולא נתנו את תכשיטי הזהב שלהן לבניית העגל. (ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם" ולא נאמר ויתפרקו הנשים מתכשיטיהן)

- בניגוד לקבוצה הראשונה של מרגלים שנשלחה על ידי משה לכנען וחזרה משם מפוחדת ועם תביעה לשוב למצרים ("ניתנה ראש ונשובה מצרימה"). הנשים בקשו להתנחל בארץ המובטחת ולא דיברו כלל על חזרה למצרים ("תנה לנו אחוזה" בארץ כנען)

- על הנשים לא חלה הגזירה על דור המדבר - גזירת מתי מדבר ("מות ימותו במדבר ולא נותר בהם איש" אולם לא נאמר ולא נותרה בהם אשה).

וחז"ל מתפעלים ומסכמים על הנשים **"באותו דור, כל מה שקלקלו הגברים, תקנו הנשים. והיו גודרות מה שאנשים פורצים"**.

אומץ ליבן של בנות צלפחד בא לידי ביטוי גם בעובדה שלא נרתעות מלספר קבל עם ועדה על אביהם שהיה חוטא ומת בחטאו. יחד עם זאת הן מציינות שלא היה שייך לעדת קורח, וחטאו היה כנראה חטא פרטי.

יש להניח שהיו משפחות רבות אחרות בהן לא היו בנים לרשת את אביהם, אולם כאמור חמשת בנות צלפחד היו מיוחדות בתעוזתן הפמיניסטית בחברה הפטריאכלית – גברית של אותה תקופה.

פרק ב' בסיפור של אותן בנות מופיע בפרשת מסעי, בסוף ספר במדבר – בפרק האחרון שלו. המקרה שלהן (ה – CASE של בנות צלפחד) הוא האחרון הנדון על ידי משה השופט והמחוקק בספר במדבר, ואולי הוא גם אחרון לפני העברת סמכויותיו ליהושע.

עתה הן בעלות נחלה על פי חוקי הירושה המתוקנים.

מי שפונה הפעם אל משה בעניין בנות צלפחד וכל הנשים בעלות הנחלות הם הנשיאים וראשי המשפחות. הם חרדים מפני מצב בו נשים אלה יתחתנו עם גברים משבט אחר, ואז תעבורנה עם חלקן בנחלת השבט שלהן אל השבט של בעליהן.

כאן משה נחוש יותר בהחלטתו: שמירה על נחלת השבט הייתה חשובה באותם ימים שלפני ההתיישבות בארץ כנען. אסור היה לערער את החלטות החלוקה של הארץ לשבטים. לפחות לא עד שעניין ההתנחלות בארץ יוסדר. הוא קובע, ללא פניה והתייעצות עם האלוהים שנשים בעלות נחלה לא תינשאנה לגברים שאינם בני שבטם, כדי שנחלתן לא תעבור משבט לשבט. חז"ל מציינים לזכותן של בנות צלפחד שהפעם קבלו פסיקה זו ללא עוררין והם מפליגים בשבח חוכמתן: **שידעו מתי לעמוד על דעתן ומתי לוותר ולקבל דין תורה.**

שוב אני פונה אל אותו דו"ח משרד הבריאות על המומים המרובים בין הבדואים בדרום ותוהה אם ריבוי הנשואים בין בני משפחה קרובים הוא עקב דיני האיסלם. אם כך הדבר, יהיה קשה לשנות חוקים של דת כה פונדמנטליסטית ולהפחית את שיעור המומים בקרבם.

פניתי בשאלה זו לשייח הבדואי אבו פרייח הבקי בדיני האיסלם ובמסורת הבדואית.

הוא הבהיר לי שהקוראן ודיני האיסלם מתנגדים לנישואי קרובים כדי למנוע מומים גנטיים. על פי חוקי הירושה שלהם, במות אב שאין לו בנים, אשתו מקבלת 1/8 מרכושו. כל אשה נוספת שלו מקבלת גם היא 1/8 מרכושו ושאר הרכוש עובר לאביו של הנפטר או לאחיו או לדודיו. לכולם יש עדיפות על הבנות של הנפטר. יחד עם זאת, אם מקבלת הבת רכוש מאביה ומתחתנת עם גבר, הרכוש שקבלה שייך לה והיא יכולה לעשות בו כל מה שתחפוץ, ואפילו להשאיר את בעלה עני, בעוד היא עשירה. מצב זה טוב יותר ממצבן של רחל ולאה בנות לבן אשר נושלו מנחלת אביהן ולא היה להן חלק בירושתן "העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו? הלוא נכריות נחשבנו לו, כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו" (בראשית ל"א יז)

המנהג של נישואי קרובים אינו נסמך על דת האיסלם אלא על המסורת החזקה של שבטיות בין הבדואים של הנגב. מכאן שאולי חינוך והשכלה הם הפתרון לתופעה זו הגורמת לכל כך הרבה מומים באוכלוסיה זו בנגב.